

ЛАҢКЕСТІК ТОПТАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

¹Н.С. Абжетов, ²Ж.А. Жұмашова, ³А.Р. Альмухаметов

АННОТАЦИЯ

Мақалада лаңкестік топтардың пайда болу тарихы, оның дамуы, мақсаты және қолданған тәсілдерін сипаттайды. Сондай-ақ ежелгі дәуірден қазіргі кезеңге дейінгі әр-түрлі кезеңдердегі әлеуметтік мәні туралы қысқаша мәлімет келтірілген. Осы мәселемен айналысқан ғалымдардың еңбектері лаңкестіктің қаупін оның қоғамда болған орнын жан-жақты қарастырып және лаңкестіктің бүкіл әлемге таралуының негізгі аспектілері, оның ішкі және халықаралық процестерге кері әсерін ашылып, лаңкестіктің идеологиялық негіздері сипатталады. Шығармадағы зерттеу тақырыбы – қарастырылып отырған дәуірлерге тән тұжырымдаманың қалпына келтірілген мағыналары мен сезімдері және оларды қабылдау процедуралары мен салдарын қарастырады. Концепция онымен белгілі бір мақсатта жұмыс жасайтын әлеуметтік дискурстардан тыс өмір сүрмейді. Сондықтан біздің назарымыздың тақырыбы үнемі қоғамдағы әр түрлі дискурстардың әлеуметтік-саяси күресіне айналған, әлеуметтік саладағы белгілі бір идеологиялық позицияларды, сондай-ақ лаңкестіктің тұжырымдамалық кешенін түсіндіру және бағалау арқылы осы күрестегі рөлді білдіреді. Осы тұрғыдан алғанда, біздің қызығушылығымыздың ең терең тақырыбы – бұл құбылысты қолданатын және тұжырымдамалайтын әлеуметтік күштердің дискурсивтік стратегияларының негізіндегі әлеуметтік прагматикасын қарастырады.

Түйін сөздер: лаңкестік, террор, экстремизм, террорлық ұйым, идеология, секта.

^{1,2,3}Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

Автор-корреспондент:
Н. Абжетов,
nurlan.abzhet@mail.ru

Мақаланың сілтемесі:
Абжетов Н.С.,
Альмухаметов А.Р.,
Жұмашова Ж.А. Лаңкестік топтардың қалыптасуы // Адам әлемі. – 2021. – № 2 (88). – Б. 151-162.

Образование террористических групп

Аннотация. В статье рассказывается об истории терроризма, его развитии, целях и используемых методах. Он также дает краткий обзор социального значения различных периодов с древних времен до наших дней. В трудах ученых, занимающихся этой проблемой, дается всесторонний обзор угрозы терроризма в обществе и основных аспектов распространения терроризма в мире, его негативного влияния на внутренние и международные процессы, а также описываются идеологические основы терроризма. Тема исследования в работе – реконструированные значения и ощущения концепта, характерные для рассматриваемых эпох, а также процедуры и последствия их восприятия. Концепция не существует вне социальных дискурсов, которые работают с ней с определенной целью. Поэтому предметом нашего внимания является роль в этой борьбе, которая всегда становилась социально-политической борьбой различных дискурсов в обществе, объясняющих и оценивающих определенные идеологические позиции в социальной сфере, а также концептуальный комплекс терроризма. С этой точки зрения наиболее глубокой темой, которая нас интересует, является социальный прагматика, основанная на дискурсивных стратегиях социальных сил, которые применяют и концептуализируют это явление.

Ключевые слова: Терроризм, террор, экстремизм, террористическая организация, идеология, секта.

Formation of Terrorist Groups

Abstract. The article describes the history of terrorism, its development, purpose and methods used. It also provides a brief overview of the social significance of the various periods from ancient times to the present. The works of scientists dealing with this issue provide a comprehensive review of the threat of terrorism in society and the main aspects of the spread of terrorism around the world, its negative impact on domestic and international processes, and describe the ideological basis of terrorism. The research topic in the work is the reconstructed meanings and feelings of the concept typical of the epochs under consideration and the procedures and consequences of their perception. The concept does not exist outside of social discourses that work with it for a specific purpose. Therefore, the topic of our attention is the role in this struggle, which has always become a socio-political struggle of various discourses in society, through the interpretation and assessment of certain ideological positions in the social sphere, as well as the conceptual complex of terrorism. From this point of view, the deepest topic of our interest is the social pragmatics based on the discursive strategies of social forces that apply and conceptualize this phenomenon.

Keywords: Terrorism, Terror, Extremism, Terrorist Organization, Ideology, Sect.

Kіpіcne

Біздің заманымыздың ең көп талқыланған мәселелерінің бірі – терроризм болғанымен де, бұл мәселе әлі де толыққанды зерттеулер жасауды талап етеді. Оның соңғы кездегі көріністері біршама еңбектерде зерделеніп, қарастырылуда. Мысалы, А. Кенжебекова мен А.К. Батырбаев «терроризммен күресте мемлекеттің тек қана жазалау функцияларын және басқа да ұйымдастырушылық шараларды күшейтіумен шектелмеуі қажет», – десе [1, с. 115], М. Шибутов «Қазақстанда террористік қауіп тек күшейеді және ваххабилердің саны да көбейеді» деп санайды [2].

Бұл, ең басты бағыты, терроризмнің алдын алудың алғышарттарын, таралу себептерін бейтараптандыруға бағытталуы керек». Бұл мақала партизандық соғысты зерттеуден шыққан және қалалық терроризм партизандық соғыстың жаңа кезеңі емес, бірақ одан маңызды белгілері бойынша ерекшеленеді. Сонымен қатар, ол басқа дәстүрдің мұрагері болып табылады деген тұжырымға келді. Зерттеудегі негізгі мақсат лаңкестікке қарсы әрекет проблемаларымен күресу немесе әр түрлі соңғы лаңкестік қозғалыстарды егжей-тегжейлі сипаттау емес, негізгі бағыт осы кезге дейін назардан тыс қалып келе жатқан аспектілерге – жүйелі лаңкестіктің доктринасына, лаңкес топтары әлеуметтануына, лаңкестіктің

қазіргі кездегі интерпретацияларына, оның жалпы заңдылықтарына, себептері мен мақсаттарына және лаңкестіктің тиімділігіне бағытталады. Террор мен терроризмнің заманауи түрлерін сипаттау және онымен байланысты құбылыстарды зерттеу арасындағы алшақтықты ескере отырып, бүгінгі таңда террористік парадигма «террор» ұғымы пайда болған Ұлы Француз революциясы дәуірінен бастау алғаны анық. Әрине, революциялық қозғалыстың барлық тарихшылары, атап айтқанда француз революциясы тарихшылары осы тарихи тұжырымдаманы түсіндіру проблемасына тап болды. Олардың ішіндегі ең ірілері [Ф. Миньет, Т. Карлайл, А. де Токвиль, О. Кочин, А. Олард, А. Собул, Ф. Фурет және т.б.] террордың қалыптасу жүйесіне үлкен көңіл бөлді. Алайда, сонымен бірге, тарихи еңбектердегі тұжырымдаманы түсіндіруде тарихшының идеялық-әдіснамалық позициясы қарастырылады. Сонымен қатар проблеманы ғылыми тұрғыдан талдаудың өзектілігі ірі мемлекеттердің ұлттық және бірлескен тәжірибесінде жүзеге асырылатын жалпыға бірдей негізгі қағидаларды, халықаралық терроризмге қарсы күресті әлемдік және аймақтық деңгейде ұйымдастырудың тәсілдері мен әдістерін анықтауда жатыр. Антитеррорлық негізде мемлекеттердің мемлекетаралық ынтымақтастығының әр түрлі аспектілерін жалпы түсінуге әсер ететін халықаралық терроризм феноменінің жеткіліксіз ғылыми

дамуы теориялық зерттеулердің сапасын және мемлекеттердің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге байланысты практикалық міндеттерді шешуді қарастырады. Осы және басқа жағдайлар біздің зерттеу тақырыбын және зерттеудің мерзімін анықтайды. XX-XXI ғасырдың басы әлемде күтпеген лаңкестің актілердің күшеюіне байланысты көптеген елдерді өздерінің ұлттық қауіпсіздігіне төнетін қатерлерді қайта қарауға мәжбүр етеді.

Әдіснамасы

Зерттеудің әдіснамалық негізін қоғамда ұйымдасып қалыптасқан топтардың табиғаты туралы саяси, әлеуметтік, психологиялық және ұлттық, аймақтық, халықаралық, жаһандану формалары туралы қазіргі заманғы парадигмалар құрады. Сонымен қатар қарастырылып отырған зерттеудегі лаңкестіктің өзектілігі мен ғылыми маңыздылығы; терроризмнің тамырларын, негіздерін, пайда болу жолдары және оның таралуын зерттеу қажеттілігінен туындайды. Сондай-ақ мақалада тарихи, салыстырмалы, эмпирикалық, теориялық әдістер қолданды.

Негізгі бөлім

«Терроризм» және «террорист» ұғымдары салыстырмалы түрде қарағанда жақында пайда болған термин; терроризмнің мәні 1798 жылы Франсуидің академиялық академия сөздігінде қосымша жүйелілік режимнің бөлігі ретінде келтірген [3, р. 101].

1796 жылы шыққан французша сөздікке сәйкес Якобиндер бұл терминді өздері туралы жағымды мағынадағы сөз барысында және жазбаша түрінде де қолданған; Термидордың 9-шы кезеңінен кейін «террорист» қылмыстық салдары бойынша теріс пайдалану мағынасына айналды [4, р. 236]. Бұл жайғдай Британияға таралуына көп уақытты қажет еткен жоқ, өйткені 1795 жылы жазылған Беркенің

әйгілі үзіндісінде «террористер деп аталатын мыңдаған тозақ үйінділері» туралы халыққа жариялағанын жазды. 1793 жылдың наурыз айынан 1794 жылға дейінгі аралықта Француз революциясындағы кезеңде терроризм кеңінен айтылды және ол «террордың билігі» деген синонимға ие болды.

Кейіннен ол террорлық жүйе ретінде сөздіктерде кең мағынаға ие болды. Террорист дегеніміз – өз көзқарастарын мәжбүрлеу жүйесі арқылы қорқытуға тырысқан кез келген адам саналды [5, р. 47]. Кейінгі кездері, «терроризм» термині партизандық соғыс сияқты саяси зорлық-зомбылықты қамтымасад кез келген дерлік мағынасыз әр түрлі жағдайда қолданыла бастады. Саяси терроризмді зерттеуге жиі қолданылатын аргументтердің біріне сәйкес, тарих қойнауында көптеген адамдар өлтірілді және олар терроризмнің төменнен гөрі үкіметтен жасаған қылмыстарының салдарынан көбірек жойылғанын көруге болды. Бұл зерттеу жалпы саяси зорлық-зомбылыққа немесе тиранияның теңсіздіктеріне қатысты емес екендігін айта кетсек, дегенмен бұл нақты құбылысқа қатысты бағытталады. Терроризмнің анықтамасы тарихта пайда болған барлық түрлерін қамтуы мүмкін емес: шаруалар соғысы және еңбек дауы мен қарақшылықтардың барлығы жүйелі түрде террор арқылы жүргізілді, және осыған байланысты азаматтық соғыстар, революциялық соғыстар, ұлт-азаттық және қарсыласу соғыстары шетелдік басқыншыларға қарсы жала жату арқылы жүзеге асты. Алайда, осы жағдайлардың көпшілігінде терроризм бірнеше стратегияның біреуінен аса алмайтын және ол әдетте бағынышты болатын. Осы зерттеудің ішіндегі ең алаңдатып отырған мәселе – бұрын оларды негізгі қару ретінде қолданатын қозғалыстардың бірі ол жүйелі терроризм, ал басқалары тек өтпелі айтылатын болады. Жалпы алғанда, жүйелі саяси терроризм – өткен ғасырда пайда болған соңғы құбылыс. Бұл ілім «бомбаның философиясы» ретінде салыстырмалы

түрде жаңа деген мағынаны қажет етеді. Дегенмен барлық тарихтағы саяси дұшпандардың жүйелі түрдегі қастандықтарын еске түсірудің қажеті шамалы. Бұрын прозамен сөйлескен Мольердің буржуазиясы сияқты [avant la lettre] террористтері болған. Көптеген елдер сицилиялық мейрам немесе Сент-Бартоломей түндерін бастан кешті, жаулар шынайы және алдамшы Рим императорларымен, Османлы сұлтандарымен, орыс патшаларымен және де басқалармен жойылып отырды. Терроризм «төменнен» әртүрлі формада пайда болды және діни наразылық, саяси және әлеуметтік көтерілістер сияқты түрлі қозғалыстардан бастау алады. Лаңкестік қозғалыстың алғашқы белгілі мысалдарының бірі ол - сикарий, Палестинадағы Зелот күресіне белсенді қатысқан төменгі дәрежелі адамдардан тұратын жоғары ұйымдасқан діни секта. Олардың іс-әрекеттері туралы ақпарат көздері сирек және кейде қарама-қайшы келеді, бірақ Иосиф Флавийдің айтуынша, сикарийлер мейрам күндері Иерусалимде халық көп жиналатын жерлерде өздерінің дұшпандарына күндіз шабуыл жасау сияқты дәстүрлі емес тактикаларды қолданған. Олардың сүйікті қаруы - пальто астында жасырылған қысқа қылыш (сикка) болды. Де Квинси клубының сарапшысының айтуы бойынша, ол кісі өлтіруді бейнелеу өнері тәріздес деп санайды: «Үлкен тобырдың тығыз қысым арқылы өзіндік қараңғылық болып табылатындықтан және соққыны кім жасағанын анықтау мүмкін еместігін ескерсек, олар халықтың арасында әр жерде болды. Кісі өлтіруші кім және оның қайда екендігі сұралғанда, тек «неге», деген жауап қалатын. «Олар бас діни қызметкер Ананияның үйін, сондай-ақ Геродия әулеттерінің сарайларын қиратты. Олар мемлекеттік мұрағаттарды өртеп, ақша облигацияларын жойып, қарыздарды қайтаруға жол бермеуге тырысты. Олар астық қоймаларын өртеп, Иерусалимдегі су қоймаларына қасақылық жасағаны жөнінде Тациттің және рабвиндік билікте айтылып кеткен. Олар экстремистік,

ұлтшыл, анти-римдік партия болды және олардың құрбандары Палестина мен Мысыр диаспорасындағы байсалды, еврейлердің бейбітшілік партиясы болды. Кейбір биліктің пікірінше, олар төртінші философия деп аталатын күрделі доктриналары болған, біртұтас еврей протестантизмінің сипаты сиқты, тек Құдай ғана Иеміз деп саналған; кез-келген жердегі билікке саяси адалдықтан бас тартып; діни қызметкерлер делдал ретінде қабылданбады. Басқалары сикарийді кедейлерді байларға қарсы көтерілуге итермелеу мақсатындағы әлеуметтік наразылық қозғалысы деп санады. Джозефус олардың идеалистік уәжіне күмәнданып, оларды жеке бас пайдасы үшін жасалған және сыртқы күштерге бағынушы, листайлар, қарақшылар, ретіндегі патриотизм мен еркіндікке деген талаптары көз бояушылық деп мәлімдеді [7, р. 43]. Иосиф Флавийдің өзі олардың арасында діни күтудегі шектен шығулықтың болғанын мойындайды, Иерусалим құлағаннан кейін азап шегуді қуанышты құбылыс деп санады және күнәкар режим енді биліктен кеткендіктен, римдіктерді жеңу мүмкін болды сонымен қатар, Құдай халқына Өзін ашып, оларды құтқаратынына сенді. Мұндай қасиеттер кәдімгі листайлардың арасында болған жоқ. Мессияндық үміт пен саяси террорға ұқсас әлдеқайда танымал сектаның көрнекті ерекшелігі – Ассасиндер болды. XI ғасырда пайда болған исмаилиттердің тармақтарын он үшінші ғасырда моңғолдармен ғана басылды. Ассасиндер Батыс билігін ұзақ уақыт бойы таңдандырды және бұл қызығушылық соңғы кездері арта түсті, өйткені бұл қозғалыстың кейбір ерекшеліктері қазіргі заманғы террористік қозғалыстарды еске түсіреді. Персияға бағытталған ассасиндер Сирияға да тарады, префектілерді, губернаторларды, халифтерді және тіпті Иерусалимдегі крест жорығының патшасы Монферрат Конрадты да өлтірді. Олар Салахаддинді өлтіруге екі рет тырысты, бірақ сәтсіз болды. Олардың бірінші жетекшісі Хасан Сибай өзінің

тобының ашық шайқаста жауға қарсы тұру үшін тым аз екенін, бірақ кішігірім, тәртіпті күшпен жүргізілген жоспарлы, жүйелі, ұзақ мерзімді террористік ұйым ең тиімді саяси қару болуы мүмкін екенін ертерек түсінген сияқты [6, р. 21].

Олар әрқашан толық құпиялылықта жұмыс істеді; террористік сарбаздар [фидаиндер] бейтаныс немесе тіпті христиандар ретінде де жасырылған болатын [15, р. 66]. Ассасиндер әрдайым қанжар қолданды, ешқашан оны уландырмады немесе зымыранмен қолданбады. Олар қанжарды қауіпсіз қару деп санағандықтан ғана емес: олар үшін кісі өлтіру қасиетті іс болды. Қазіргі заманғы дереккөздерде Ассасиндерді аскетикалық тәртіп ретінде сипаттайды; олар өлім мен азап шегудің жолында болды және жаңа мыңжылдыққа берік сенді. Тарихи тұрғыдан алғанда, Ассасиндердің террористік күресі салыстырмалы түрде кішкентай діндар сектаның, олардың автономиясын басып алғысы келген селжұқтарға қарсы тұрудың нәтижесіз әрекеті болды. Бірақ олар қолданған құралдар біраз уақыт бойы тиімді болды және таудағы қарт туралы аңыздар замандастарына және кейінгі ұрпақтарға қатты әсер етті. Әр түрлі құпия қоғамдар Үндістан мен Қиыр Шығыста ғасырлар бойы болған. Қарақшылардың барын капитан (кейіннен генерал-майор) Уильям Слиман осы тақырыпты зерттеп, ақырында сектаны жойғанға дейін британдық үнді билігі жоққа шығарып келді. Қарақшылар өз құрбандарын жібек галстукпен байлап өлтіретін, Еуропалықтарға олар әсер ете қойған жоқ. Бірақ әйтпесе олардың құрбандарды таңдауы өте қатал болды. Оның табынушылары тұншықтырдың шығу тегі Кали құдайына құрбандық шалу әрекетінен туындаған деп ойлады. Бұның қатерлі әсері болды. Фергенаның сөзінше, ұсталған қарақшы: «Кімде-кім құрбандықтың бұл «гоор» қанттың дәмін татса, алайда ол барлық кәсіптерді және әлемдегі барлық байлыққа ие болса да ол қарақшы болады. Мен өзім жоғары қызметте

болдым және қай жерде жүрсем де, жеңіске жеттім, сондықтан мен жоғары лауазымға жетуге сенімді болдым. Мен тобырымнан алыстап кетсем, өзімді әрдайым нашар сезінетінім және Тхагиге қайтуға мәжбүр болдым» [9, р. 103]. Қарақшылар өлімді ұнатпады. Егер олардың саяси мақсаттары болған болса, оңай байқалмады, олар үкіметті немесе халықты қорқытуды қаламады.

Саяси терроризмге жүргізілген сауалнамада бұл құбылыс тек ескертпеден аса алмады. Бұл Қытайдағы өзен қарақшылары және таулардағы қылмыстық әрекеттерге, сондай-ақ құрметті қала тұрғындарының арасында болған соғысқұмар құпия ұйымдарға қатысты еді. Әр қоғамда өзінің атқарушысы, әдетте, дайындалған күресушісі болды. Кейбіреулері қылмыстық бопсалаумен айналысты. Олардың арасында жалдамалы кісі өлтірушілер болды, олар өздерін ең жоғары бағаға сататын. Қоғам құмар ойындармен және контрабандалық тұзды басқарды. Кейбір қоғамдағы маңызды ұйымдардың да белгілі бір саяси мақсаттары болды. Олар маньчжуға және шетелдіктерге қарсы еді [13, р. 75].

Олар күресуші көтерілісінің артында болды және Сунь Яат-сенге мансабының алғашқы күндерінде көмектесті. 1920 жылдардағы «Қызыл найзалар» 60-шы жылдардағы мәдениетке ұқсайтын саясатты терең тыныс алу және сиқырлы формулалар сияқты жаттығулармен біріктірді. Бірақ саясат олардың көптеген әрекеттерінің бірі болды және осыған байланысты олар қазіргі саяси террористік ағымдарға қарағанда мафияға көбірек ұқсайды [10, р. 118]. Ку-клукс-кланның саясатқа деген қызығушылығы, әрине, айқын болды, бірақ ол әлі террористік қозғалыстардың негізгі ағымында болмады. Бұл жалғыз клан болмағандығын әрдайым еске ала бермейді, бірақ олардың бір-бірімен көп қатысы жоқ үш топ еді. Алғашқы Клан, Қайта құру кезеңінің өнімі, жақында бостандыққа ие болған негрлерге қарсы болған жасырын, қатыгез ұйым болды. Екінші Клан (1915-1944 ж.) ақтардың

үстемдігін қолдады. Бірақ сонымен бірге ол патриотизм сияқты көптеген басқа себептер үшін күрес жүргізді және контрабандшыларға, құмар ойыншыларға және тіпті әйелдерге шабуыл жасады. Ұлы сиқыршының айналасындағы барлық салт-жоралғылармен бірге бұл жергілікті және мемлекеттік деңгейдегі оңтүстікте саясатты құру бөлігіне айналды. Олар сонымен қатар эмульсияланған асфальт жол құрлысын жүргізу сияқты түрлі бизнес жобаларға қатысты. Екінші Клан іс жүзінде біріктірілген қоғам болды, оның тарихы, полициямен күрестегі атыс емес, жалған табыс салығы бойынша 685 000 АҚШ доллары үшін федералды сот ісімен 1944 жылы сәуірде аяқталды. Нәтижесінде, оның жарғысы берілуі керек еді және Клан бизнестен кетті [11, р. 116]. Сикарийлерді, ассасиндерді, қарақшыларды, қызыл найзаларды және Ку-клукс-кланды салыстырғанда, қазіргі террористік топтар мүлде басқа түрлерге жатады. Заманауи саяси терроризмді зерттеудің бастапқы нүктесі үшін басқа жерден қарау керек, ал бұл Вильгельм Телл синдромына қайта оралуы керек. Абсолютизм дәуірінде жетекші мемлекет қайраткерлерінің саяси қастандықтары, діни қақтығыстар өзінің өткірлігін жоғалтқаннан кейін сирек болды. Монархтар арасында өзара мүдделер қақтығысының жеке айырмашылықтарына қарамастан, ынтымақтастық болды; әдетте олар бір-бірін өлтіруді ойластырмас еді. Патшаны өлтіру идеясы да уақытша сәннен кеткен еді. Бұл француз төңкерісі мен Еуропада ұлтшылдықтың көтерілуінен кейін ғана өзгерді. Еуропадан тыс жерде саяси кісі өлтіру оқиғалары бұрыннан бері болған, бірақ өкінішке орай, әулеттік жанжалдар немесе билік үшін күресетін қарсылас топтар арасындағы қақтығыстар немесе әскери төңкерісімен немесе фанаттар мен ақылсыздардың әрекеттері тым артық еді.

Жүйелі терроризм ХІХ ғасырдың екінші жартысынан бастау алады және оның алғашқы бастамасында бірнеше ерекше категориялары болды. Орыс

революционерлері 1878-1881 жыл аралығында және ХХ ғасырдың алғашқы жылдарында тағы да автократиялық үкіметпен күресті. Ирландықтар, македондықтар, сербтер және армяндар сияқты радикалды ұлтшыл топтар, автономия немесе ұлттық тәуелсіздік үшін күресте террористік әдістерді қолданды. Ақырында, 1890 жылдары Францияда, Италияда, Испанияда және АҚШ-та анархистік «іс бойынша үгіт» болды. Франция мен Италиядағы бірнеше қастандықтары бүкіл жұртқа жария болды, бірақ олар жалпы жүйелік стратегияның бөлігі болмады. АҚШ пен Испаниядағы терроризм қайтадан өзгеше сипаты болды, өйткені оның белгілі бір бөлігі халық арасынан қолдау тапты. Америка Құрама Штаттарында Молли Магуайрлар, кейінірек Батыс кеншілер кәсіподағы жасаған жұмысшы терроризмі болды. Испанияда аграрлық терроризм де, өндірістік терроризм де болды. Тарихи көзқарас бойынша, терроризмнің әртүрлі көріністерін көреміз, олардың мақсаттары мен саяси контексттері қаншалықты әр түрлі болғанымен, олардың шығу тегі ортақ болады, олар демократия мен ұлтшылдықтың өрлеуімен байланысты болды. Наразылықтың барлығы бұдан бұрын да болған: азшылыққа қысым жасалуы, ұлттар тәуелсіздіктен айырылуы, автократиялық басқару жүйесіне негіз болды. Бірақ ағартушылық идеялардың таралуы және ұлтшылдықтың тартымдылығы күшейген сайын ғасырлар бойы қабылданған жағдайлар адам төзгісіз болды. Алайда, қарулы наразылық қозғалыстары сәттілікке жетуге мүмкіндік алды, тек жоғарғы таптағылар жаңа ережелер бойынша ойнауға дайын болды және бұл қатал репрессияны болдырмады. Бір сөзбен айтқанда, террористік топтар кез-келген дәрежеде сенімділікпен террористік емес үкіметтермен ғана күресуге үміттен алады. Бұл қазіргі заманғы терроризмнің парадоксы болды және бұл шындық ескі авторитарлы режимдерінің репрессиясына қатысты болғанымен, итариян авторы, ХХ

ғасырдың жаңа стиліндегі тоталитарлық жүйеге қолданылды.

Осы қозғалыстардың ішінде Народная Волга ең маңызды қозғалыстардың бірі болды, бірақ оның жұмысы тек 1878 жылдың қаңтарынан 1881 жылдың наурызына дейін созылды. Қарулы күрес оның мүшелерінің бірі Ковальскийдің тұтқындауға қарсы тұруынан басталды; ол Вера Засуличтің Санкт-Петербург генерал-губернаторын атуымен жалғасып, 1878 жылдың тамызында Үшінші бөлімнің патшалық саяси полиция бастығы генерал Мезенцевтің өлтірілуімен бірінші шарықтау шегіне жетті. 1879 жылы қыркүйекте II Александр Народная Воляның революциялық трибуналымен ату жазасына кесілді. Соловев бұған дейін де, сол жылдың сәуірінде, патшаны өлтірмек болған, бірақ бұл сәтсіз жеке бастама болған. Әрі қарайғы әрекеттер бұдан әрі сәтті болмады; олар патша саяхаттаған пойызды жарып жіберу әрекетін және Қысқы сарайда минаның жарылуын қамтыды. Табысқа жету 1881 жылы 1 наурызда, топ мүшелерінің көпшілігін полиция ұстап алғаннан кейін, парадоксальды болды. Бұл террордың апогейі болды, сонымен бірге оның жиырма жылдан астам уақыттан кейінгі аяқталуы еді.

Терроризмнің екінші үлкен толқынына әлеуметтік-революциялық партия демеушілік жасады және 1902 жылы ішкі істер министрі Сипягинді Балмашев өлтірумен ашылды. Алдыңғы жылы жас дворян Карпович білім министрі Боголеповты атқан. Социал-революционерлер 1903 жылы тек үш негізгі шабуыл ұйымдастырды (соның ішінде губернаторлар Оболенский мен Богдановичті өлтіру) және екеуі 1904 жылы, бірақ олардың саны 1905 жылы елу төртке жетті (Жапониямен соғыс жылы) 1906 жылы сексен екі және 1907 жылы жетпіс бір болды. Осыдан кейін олардың саны тез қысқарды: үшеуі 1908 жылы, екеуі 1909 жылы, біреуі 1910 жылы [12]. 1904 жылы Петербург көшесінде ішкі істер министрі және режимнің күшті адамы Плехвенің

өлтіруі ең таңқаларлық оқиға болды. Келесі жылы Каляев Ұлы Герцог Серж Александровичті өлтірді. 1911 жылы Киевтің опера театрында болған Столыпиннің ең үлкен қастандығы қайтадан жеке адамның әрекеті болды, мүмкін олар қос агент болуы мүмкін; ол Социал-революционерлердің жауынгерлік ұйымы жұмысын тоқтатқаннан кейін орын алды. Кейбір ұсақ-түйек оқиғалардан бөлек, 1911 жылдан кейін жеке террор болған жоқ. 1917 жылғы қарашада большевиктер төңкерісінен кейін, әлдеқайда аз саяси террордың үшінші толқыны болды; ол ішінара коммунистік көшбасшылары – Урицки мен Володарский өлтіріліп, Ленин жарақат алды – сонымен қатар Ресей мен Германия арасындағы бейбіт келіссөздерге іріткі салу мақсатында неміс дипломаттары мен әскери қолбасшыларына қарсы бағытталған болатын. Коммунистік билік өз билігіне деген бұл мәселені үлкен қиындықсыз басады. Ирландиялық терроризмнің жетістіктері айтарлықтай аз болды, бірақ ол ұзақ уақыт бойы жалғасып, өшіріліп отырды.

1791 жылы біріккен ирландтықтардың пайда болған сәттен бастап, аграрлық толқуларына байланысты сансыз жетістіктері мен құлдыраулар болды. 1860 жылдардағы ашық күш саясаты – бұл күтпеген сәтсіздік еді. 1870-1880 жылдардағы динамит жасаушылардың әрекеті, сәтті операцияның бірі – Феникс паркіндегі кісі өлтірулеріне әкелді. Осыдан кейін бірнеше ондаған жылдар бойына тыныштық орнап, 1919-1921 жылдары екінші дүниежүзілік соғысқа дейін қайта бастау алды, кейін 1970 жылы қайта көрініс берді.

Армяндық түрік езгісіне қарсы терроризм 1890 жылдары басталды, бірақ ұзаққа созылмады және апатпен аяқталды, өйткені армяндар ирландиялықтарға қарағанда аз шыдамды және ақкөңіл жауға тап болды. Одан әрі терроризм 1890 жылдары орын алып және 1918 жылдан кейін бірінші дүниежүзілік соғыстағы қырғынға қатысқан кейбір түрік

лидерлерін өлтіру түрінде болды. Бұл террористік дәстүр дәстүрлі түрде бүгінгі күнге дейін жалғасып келеді; саяси көшбасшылар мен шіркеу қайраткерлері қарсыластарының қолынан қаза тапты және 1975 жылы Венада және Париждегі түрік елшілерін және Бейруттағы түрік елшілігінің бірінші хатшысын өлтірумен терроризмнің жаңа өршуі болды.

Армяндық лаңкестер өз операцияларын бастаған кезде, түріктерге қарсы бағытталған тағы бір сепаратистік ұйым белең алды. Ол Дамиан Груев басқарған Македонияның лаңкестік ұйымы еді. Алдымен астыртын, азаматтық үгіт-насихат қоғамы бірнеше жылдан кейін жүйелі террорға да, жаппай көтеріліске де дайындалып, әскери қозғалысқа айналды [16, р. 146]. Жаппай көтерілісте Ильин Ден опат болды, дегенмен македондықтар армяндардан қарағанда көбірек жолы болды, өйткені олардың одақтастары болды және Македония түрік орталығының бөлігі емес еді. Бірақ Македония тәуелсіздікке қол жеткізе алмады. 1912-1913 жылдары Греция, Болгария және Сербия арасында бөлініп кетті. Македониялық ұйым өзінің күресін Болгарияның Петрич ауданынан бастау алды; оның кейбір операциялары Югославияға қарсы бағытталған, бірақ іс жүзінде бұл Болгария үкіметтерінің құралы болды. 1924-1934 жылдар арасындағы он жылдықта ішкі күресте құрбан болған өз мүшелерінің (және болгар оппозиционерлерінің) саны жауларынан келтірген шығындардан едәуір асып түсті. Болгарияның жаңа үкіметі 1930 жылдардың ортасында македониялық ұйымға тыйым салған кезден, оның осыдан 40 жыл бұрын құрылған ұйыммен жалпы аты ғана болды. Бірінші дүниежүзілік соғысқа дейін пайда болған басқа ұлтшыл террористік топтардың қатарында поляк социалистері мен кейбір үнді топтары болды. Бұл үрдіс әсіресе Бенгалияда ерекше көрініс тапты [17, р. 180]. Екі жағдайда да террористік дәстүр тәуелсіздік алғаннан кейін де жалғасын тапты. Неру және басқалары терроризмнен сақтандырды және

террордың сектанттық сипаты көлемі жағынан шектеулі болса да, қауымдастықтар арасындағы қатынастарды одан әрі улап, 1947 жылы Үндістанның бөлінуіне ықпал еткені даусыз. Польшада ұйымдастырылған террор Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін шығыс территорияларда Батыс украиндар арасында жалғасты, олар автономия туралы талаптары ескерілмеген кезде Варшава үкіметіне қарсы шықты.

Жеке терроризм Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде Еуропаның қарсыласу қозғалысында бағынышты рөл атқарды. Чех протекторатының губернаторы Гейдрих өлтірілді; Ақ Ресейдің фашистік губернаторы Вильгельм Кубе мен кейбір кішігірім француз әріптестері де солай болды. Бірнеше бомба Париж кинотеатрларына орналастырылды. Жалпы алғанда, немістердің соғыс әрекеттері немесе солдаттардың моральдық-лаңкестік әрекеті әсер еткені туралы ешқандай дәлел жоқ. Соғыстан кейінгі көптеген жылдардағы қалалық террор Қытайдағы сияқты ауқымды партизандық соғыстардың көлеңкесінде болды. Әсіресе Палестина, кейінірек Кипр және Аден сияқты негізінен қалалық аймақтарда террористік стратегия басым болды. Бұл ауылдық партизандар кейде жау басшыларына шабуыл жасап, оларды өлтірмейді деп айтуға болмайды; Малайдағы Ұлыбритания генерал-губернаторы сэр Генри Гурниді өлтіру кездейсоқтық болуы мүмкін. Екінші жағынан, 1950-ші жылдардың аяғы мен 1960-шы жылдардың басында Оңтүстік Вьетнамның мыңдаған басшыларын өлтіру, екінші жағынан, солтүстік вьетнамдықтардың жүйелі әрекеті және олардың жалпы стратегиясының бөлігі болды.

Қалалық террорист, ауылдық партизандардан айырмашылығы, шағын шабуыл жасақтарын полктерге немесе тіпті дивизияларға айналдыра алмады, үкімет жұмыс істемейтін өте сирек жағдайларды қоспағанда - босатылған аймақтарды құру алынып тасталды. Тель-Авив (1945-1947), Никозия (1955-

1958) және Аден (1964-1967) үшін күрестер үш жылға созылды. Еврей және грек лаңкестерінің шабуылдары ағылшындарға қарсы бағытталған, бірақ араб және түрік қауымдастықтарының болуы үлкен қиындықтарды тудырды. 1947 жылдың аяғында Палестинадағы азаматтық соғыс үзіліп, одан кейін араб әскерлері басып кірген кезде террористік топтар Израиль армиясына сіңіп кетті. ЕОКА қызметі 1957 жылы қауымдық тәртіпсіздіктерге әкеп соқтырды және олардың терроризмі Кипрдегі кейінгі қайғылы оқиғаларға ықпал еткеніне күмән жоқ. Палес Тин мен Кипрдегі лаңкестік әрекеттердің салдарынан болған шығындар мен зардап шеккендердің саны өте аз болды. Екінші дүниежүзілік соғыстың нәтижесінде әлсіреген Ұлыбритания кез келген жағдайда өз империясын ыдыратқысы келді және бұл процесті тездету үшін зорлық-зомбылық қажет емес еді. Аден Ұлыбританияның соңғы форпосттарының бірі болды, бірақ Үндістан жоғалғаннан кейін тәждік колония енді стратегиялық маңызды болмады. Аденге қарсы күрес аз мөлшерде 1964 жылы басталды және 1967 жылы қаланың ең көне бөлігі Кратер аймағын басып алумен аяқталды. Британдық күштер екі аптадан кейін оны еш қиындықсыз қайта иеленді, бірақ көтерілісшілердің мерейі үстем болды сол жылдың қарашасында британдықтардың кетуіне алып келген саяси жеңіс еді [8, p. 658].

Осыдан он жыл бұрын Алжирлік соғыс қаншалықты ұзақ қантөгісті шайқаста қалалық ауданды басып алып, ұстап алуға тырысты. 1956 жылдың ортасына қарай Алжирдің лашықтары (Касбах бөлімі) олардың қолында сенімді болды, бірақ антитеррорлық іс-әрекеттерді француз армиясы бастаған сәтте (1957 ж. қаңтар) (көтерілісшілердің тағдыры шешілді. Соғыс аяқталғанға дейін елордадағы позициясын қалпына келтірмеді. Бірақ жүйелі терроризммен жүйелі азаптаумен күресуде генерал Массу Парастың қолданған қатал әдістері бүкіл әлемде наразылық

тудырды. Партизандық соғыс Алжирдің ауылдық жерлерінде жалғасты; саяси және экономикалық тұрғыдан Францияға қарсы тұру өте қымбатқа түсті, ақыр соңында француз әскерлері кетуге мәжбүр болды.

Бұл Екінші дүниежүзілік соғыс аяқталғаннан кейінгі жиырма жыл ішінде қалалық терроризмнің негізгі оқиғалары болды. Бұл уақытта бүкіл әлемде көптеген партизандық соғыстар жүріп жатты, бірақ негізгі іс-қимыл сахнасы ауылда болды, өйткені Мао то Кастро мен Гевараға дейінгі барлық теоретиктер келіскендей болды. Қалалық терроризм, ең жақсы жағдайда, қосымша соғыс түрі ретінде, ал ең жаманы жағдайда қауіпті ауытқу ретінде қарастырылды. Кастро мен Гевара бұл қала революциялық бостандық үшін күресушілерге «мазар» болғанына нық сенімді болды [14, p. 81]. 1960 жылдардың ортасында ғана қалалық терроризм өз алдына пайда болды. Негізінен Латын Америкасындағы ауыл партизандарының жеңілісі нәтижесінен, сонымен қатар Еуропадағы, Солтүстік Америкадағы және Жапониядағы қалалық террористік топтардың пайда болуынан [немесе кейбір жағдайларда қайта жандануынан] кейін көрініс тапты.

Жалпы алғанда, қоғамдағы белең алып жатқан осындай лаңкестік қозғалыстардың өрістеуіне себеп болатын негізгі фактор елдік әлеуметтік жағдайы екенін қорытындылауға болады. Яғни бұдан әлеуметтік зерттеулердің маңызы жоғары екенін тағы бір рет дәлелденіп отыр. Сондықтан әлеуметтік зерттеулермен байланысты оқу бағдарламаларын жасауда жалпы қоғамдастықтың бірлігін арттыратын құндылықтарға мән берілуі тиіс. Демек, олардың мазмұны сүйіспеншілікке, түсіністікке, төзімділікке және эмпатияға ықпал ететін достық және бейбітшілік қатынастарын сіңіруге бағдарланған, жас ұрпақтың көңіл-күйіне жағымыды жағынан ықпал ететіндей етіп құрастырылғаны жөн [18, p. 163]. Себебі жастардың көңіл күйі түсіңкі болғанда, олар ислам мемлекеті сияқты

сыртқы ислам күштерінің мұсылмандық бірегейлікті манипуляциялау ықпалына түсіп қалуы мүмкін. Ондай сыртқы күштер исламдық рәміздерді, медреселерді және жергілікті шиеленістерді өз мақсаттарына жету үшін пайдаланады [19, р. 13]. Клоцбюхердің эмпирикалық талдауы көрсеткендей, таптық бөліністің себебінен пайда болған лаңкестік топтар көбіне экономикалық теңсіздік пен әлеуметтік жағдайы төмен топтардың саяси наразылығының себебінен болатынын анық көрсеткен [20, р. 20]. Тарихи тұрғыдан қарасақ, бұл әлемнің көптеген бөліктерінде бұрын қолданылып келген саяси зорлық-зомбылықтың белгілі бір түрлерін қайта жандандыру ғана емес. Бұл әдістер кез-келген тұрғыдан кең сипатталып, талданып, пікірталасқа түскен. Бірақ адамзаттың ұмытшақтығын ескере отырып, соңғы кездері терроризмнің қайта пайда болуы мүлдем жаңа құбылыс ретінде қаралуы керек еді және оның себептері мен онымен күресудің жолдары туралы ештеңе айтпағандай, бұрын соңды болмағандай талқылануы керек.

Қорытынды

Лаңкестіктің өзіндік тарихы бар, лаңкестіктің шығу тегі мен практикасын түсіну қиын екенін ескерсек, қазіргі терроризм өзінің бұрынғы идеологиясы мен бағытын жоғалтты. Мемлекет практикалық лаңкестікпен бетпест кездесіп, күрес стратегиясы мен тактикасын жасауға мәжбүр, бұл үшін шығу тегі туралы білім қажет. Сонымен, лаңкестік қоғамдық және саяси өмірдің ерекше құбылысы ретінде өзінің ұзақ тарихына ие, бұл туралы лаңкестіктің пайда болуы мен практикасын түсіну қиын, дегенмен қазіргі заманғы терроризм бұрынғы романтикалық идеологиялық қабығына ие емес. Қазіргі заманғы лаңкестік ұйымдардың, топтардың және адамдардың іс-әрекеттерінің себептері «биік мұраттардан» өте алыс. Лаңкестіктің негізгі себебі әлеуметтік-экономикалық

және саяси теңсіздік, ұлттық, нәсілдік және діни кемсітушіліктен туындайды. XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап, ол адамзат өміріне XXI ғасырға аяқ басқан қоғамдық-саяси және моральдық проблемалардың ауқымы, болжамсыздығы және салдары бойынша ең қауіпті факторға айналып, қоғамдық өмірдің тұрақты факторына айналды. Қазіргі әлемдегі жеке лаңкестіктің көмегімен, басты саяси мәселелерді қалағандай шешу мүмкін болмады. Оны пайдалану белгілі бір елдегі азаттық демократиялық қозғалысқа зиян келтіреді, қоғамды тұрақсыздандырады. Дәл сол жеке лаңкестіктің ар-намысы азайғанмен, кейде әдеттегі қылмысқа өте жақын болады. Аксиологиялық тәсілді қолдану негізінде лаңкестік әрдайым әлемге деген белгілі эмоционалды қатынасты қалыптастыратын және шоғырландыратын белгілі бір бағдарлық жүйеге негізделген деген тұжырым жасауға болады. Жеке адам мен мемлекет немесе оған жататын әлеуметтік топ арасындағы саяси құндылықтардың сәйкес келмеуі мінез-құлықтың әртүрлі формаларына әкелуі мүмкін: пассивті бас тартудан бастап, терроризмде көрсетілген экстремалды түрден, қолданыстағы режиммен қатал күреске дейін қамтиды. Диссонанстарды жою қажеттілігі жойқын болуы және құндылықтардың жаңа жүйесінің қалыптасуын ынталандыруы мүмкін. Мұндай жағдайда террорды қолданыстағы әлемдік тәртіпті өзгерту тәсілі ретінде ақтайтын идеологияны қалыптастыруға болады. «Өзіміз – өзгелер» деген көзқарас басқа құндылықтар жүйесін қабылдау немесе қабылдамаудың психологиялық қатынастарын қалыптастырады, экстремизмнің шектен шыққан түрін туындайтынын көреміз. Саяси, ұлтшыл және діни экстремизм идеологиялары терроризм идеологиясының аксиологиялық құрамдас бөлігі болып табылады. Қауіп-қатерлерді барынша азайтуға бағытталған түбегейлі өзгерту үшін қажетті бірқатар деректер ұсынды. Қорытындылай келе, терроризм

«барлық формалар мен көріністерде бейбітшілік пен қауіпсіздікке ең үлкен қатердің бірі болып табылатындығын» тарихи, әлеуметтік-экономикалық және геосаяси жағдайларға байланысты әлемнің кейбір осал аймақтары үшін ғана емес, бүкіл өркениет үшін де, оны тек біріккен жаһандық антитеррорлық майдан ғана жеңе алады.

Әдебиеттер тізімі

1. Кенжебекова А., Батырбаев А.К. Терроризм в Казахстане. Вестник Евразийской юридической академии имени Д.А. Кунаева. № 8. – Алматы, 2014. – 115 с.
2. Шибутов М. 2012. Терроризм в Казахстане. // <https://regnum.ru/news/1598478.html>.
3. Alexander Y. International Terrorism. New York, 1976. – 101 p.
4. Bassiouni M. C. International Terrorism and Political Crimes. Boston, 1975. – 236 p.
5. Anthony Burton. Urban Terrorism: theory, practice & response. London, 1975. – 47 p.
6. Clutterbuck R. Living with terrorism. London: Faber and Faber, 1975. – 21 p.
7. Clutterbuck R. Protest and the urban guerrilla. London, 1973. – 43 p.
8. David C. Assassination and Terrorism. The American Political Science Review. Toronto, 1971. – 658 p.
9. Hacker F. Terror, Mythos, Realitat, Analyse. Vienna, 1973. – 103 p.
10. Langemann H., Das Attentat. Hamburg, 1957. – 118 p.
11. Malin J. Terror and Urban Guerrillas. Coral Gables. University of Miami Press, 1971. – 116 p.
12. Middendorff W. 1968. Der politische Mord. [https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Politische_Morde_\[Weimarer_Republik\]](https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Politische_Morde_[Weimarer_Republik]).
13. Raskin J. The Weathereye. New York, 1974. – 75 p.
14. Rauball R. Die Baader-Meinhof Gruppe. Berlin, 1973. – 81 p.
15. Gaucher R. The Terrorists. London, 1968. – 66 p.
16. Moss R. Urban Guerrillas. London, 1972. – 146 p.
17. Wassermann R. Terrorismus contra Rechtsstaat. Der Streit um eine liberale Rechtskultur. Darmstad, 1976. – 180 p.
18. Enu D. B., Odey C. Organised crimes in a globalised world: Implications for Social Studies Education. SSRN 380939, 2021. – 163 p.

19. Razak A., Imtiyaz M. Islamic Identity Formation, Madrasas, and Muslims in Sri Lanka //Islamic Identity formation, Madrasas, and Muslims in Sri Lanka (February 11, 2021). Journal of Security, Governance and Development, 2021. – 13 p.

20. Klotzbücher V., Krieger T., Meierrieks D. Class warfare: Political exclusion of the poor and the roots of social-revolutionary terrorism, 1860-1950, 2021. – 20 p.

Transliteration

1. Kenzhebekova A., Bатырбаев А.К. Terrorism v Kazakhstane [Terrorism in Kazakhstan]. Vestnik Evrazijskoj yuridicheskoy akademii imeni D.A. Kunaeva. № 8. – Алматы, 2014. – 115 s. (in Russ)
2. Shibutov M. 2012. Terrorism v Kazakhstane [Terrorism in Kazakhstan]. // <https://regnum.ru/news/1598478.html>. (in Russ)
3. Alexander Y. International Terrorism. New York, 1976. – 101 p.
4. Bassiouni M. C. International Terrorism and Political Crimes. Boston, 1975. – 236 p.
5. Anthony Burton. Urban Terrorism: theory, practice & response. London, 1975. – 47 p.
6. Clutterbuck R. Living with terrorism. London: Faber and Faber, 1975. – 21 p.
7. Clutterbuck R. Protest and the urban guerrilla. London, 1973. – 43 p.
8. David C. Assassination and Terrorism. The American Political Science Review. Toronto, 1971. – 658 p.
9. Hacker F. Terror, Mythos, Realitat, Analyse. Vienna, 1973. – 103 p.
10. Langemann H., Das Attentat. Hamburg, 1957. – 118 p.
11. Malin J. Terror and Urban Guerrillas. Coral Gables. University of Miami Press, 1971. – 116 p.
12. Middendorff W. 1968. Der politische Mord. [https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Politische_Morde_\[Weimarer_Republik\]](https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Politische_Morde_[Weimarer_Republik]).
13. Raskin J. The Weathereye. New York, 1974. – 75 p.
14. Rauball R. Die Baader-Meinhof Gruppe. Berlin, 1973. – 81 p.
15. Gaucher R. The Terrorists. London, 1968. – 66 p.
16. Moss R. Urban Guerrillas. London, 1972. – 146 p.
17. Wassermann R. Terrorismus contra Rechtsstaat. Der Streit um eine liberale Rechtskultur. Darmstad, 1976. – 180 p.
18. Enu D. B., Odey C. Organised crimes in a globalised world: Implications for Social Studies Education. SSRN 380939, 2021. – 163 p.

19. Razak A., Imtiyaz M. Islamic Identity Formation, Madrasas, and Muslims in Sri Lanka //Islamic Identity formation, Madrasas, and Muslims in Sri Lanka (February 11, 2021). Journal of Security, Governance and Development, 2021. – 13 p.

20. Klotzbücher V., Krieger T., Meierrieks D. Class warfare: Political exclusion of the poor and the roots of social-revolutionary terrorism, 1860-1950, 2021. – 20 p.

АВТОРЛАР ЖАЙЛЫ АҚПАРАТ

Нұрлан Сырымұлы Абжетов

докторант, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, nurlan.abzhet@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4164-0779>, Алматы, Қазақстан

Жұлдыз Аманбайқызы Жұмашова

PhD, доцент м.а., «Дінтану» кафедрасының меңгерушісі, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, stellazhuldyz@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-6919-4665>, Алматы, Қазақстан

Алий Рауфович Альмухаметов

философия ғылымдарының кандидаты, доцент, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, alirauf59@mail.ru, Алматы, Қазақстан

Нурлан Сырымович Абжетов

докторант, Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, nurlan.abzhet@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4164-0779>, Алматы, Казахстан

Жұлдыз Аманбайевна Жумашова

PhD, и.о. доцента, заведующий кафедрой «Религиоведение», Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, stellazhuldyz@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-6919-4665>, Алматы, Казахстан

Алий Рауфович Альмухаметов

кандидат философских наук, доцент, Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, alirauf59@mail.ru, Алматы, Казахстан

Nurlan Abzhetov

PhD student, Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, nurlan.abzhet@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-4164-0779>, Almaty, Kazakhstan

Zhuldyz Zhumashova

PhD, Acting Head of Department of Religious Studies, Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, stellazhuldyz@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-6919-4665>, Almaty, Kazakhstan

Aliy Almkhametov

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Egyptian University of Islamic Culture Nur-Mubarak, alirauf59@mail.ru, Almaty, Kazakhstan